

Maria Biolik

"Nazwy własne w prozie Stanisława Lema", Izabela Domaciuk, Lublin 2003 : [recenzja]

Prace Językoznawcze 6, 169-172

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA, ARCHIWALIA, SPRAWOZDANIA

Izabela Domaciuk: *Nazwy własne w prozie Stanisława Lema*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2003.

Praca Izabeli Domaciuk zawiera wstęp (s. 7–18), trzy podstawowe rozdziały (s. 18–218), zakończenie oraz wykaz stosowanych skrótów i bibliografię. Po tytule „Bibliografia” zamieszczono dodatkowe wyjaśnienie „Literatura przedmiotu”.

We wstępie, po krótkim przeglądzie literatury, autorka przedstawia treści dalszych rozdziałów, wymieniając tytuły utworów S. Lema, których nazwy analizuje. Stara się uzasadnić przyjęty w książce podział twórczości Lema na: 1. Nurt realizmu synchronicznego; 2. Nurt realizmu futurologicznego, 3. Nurt groteskowo-ludyczny, nawiązując do opracowań teoretycznoliterackich twórczości Lema i prac z zakresu onomastyki literackiej.

Rozdział I. *Nurt realizmu synchronicznego* (s. 18–64). Analizie poddano nazwy występujące w trzypięciotomowej powieści *Czas nieustrascony*, wydanej w 1955 r. Poszczególne tomy powieści: *Wśród umarłych*, *Powrót*, *Szpital Przemienienia* omówiono w kolejnych częściach rozdziału. Część pierwsza dotyczy nazw geograficznych, fikcyjnych i autentycznych, lokalizujących akcję powieści na terenie przedwojennej Polski południowo-wschodniej i ziem polskich po 1945 r. W części drugiej rozdziału omówiono nazwy osobowe występujące w kolejnych tomach *Czasu nieustrasconego* oraz inne nazwy własne.

Autorka wykazuje, że wszystkie nazwy własne występujące w analizowanych powieściach są autentyczne (przeniesione do powieści wraz z desygnatami ze świata realnego, spoza fikcji literackiej) oraz nieautentyczne, ale realistyczne, utworzone na wzór nazw autentycznych, podając każdorazowo dokładny opis nazw na tle kontekstu dzieła S. Lema. Kontekst ten jest widoczny przy prezentacji prawie wszystkich nazw własnych, np. Stefan Trzyniecki – „młody lekarz, który rozpoczyna pracę w bierzynieckim szpitalu” (s. 33) itd. i pozwala czytelnikowi poznać wzajemne relacje między nazwami miejsc i osób występujących na kartach powieści.

Praca została wykonana bardzo starannie. Drobne potknięcia autorki wynikają z przyjętego sposobu prezentacji materiału onomastycznego, np. przy nazwisku Trzyniecki nie wskazano podstawy derywacyjnej (s. 33), wydzielając suf. *-cki*. Jeśli za podstawę przyjęto nazwę miejscową Trzyniec (SG XII 581),

należało wydzielić sufiks *-ski*, nie *-cki*. Jeśli przyjęto, że nazwisko *Trzywiecki* jest derywowane od nazwy **Trzyn*, wtedy sufiks *-'ecki*. Podobnie przy nazwiskach *Marglewski*, *Nosilewski*, *Pajęczkowski*, *Włostowski*, *Hrubiński*, *Rabiewski*, *Sekułowski* (s. 33–34) nie mamy pewności, że „formalnymi wyznacznikami są tu głównie sufiksy nazw: *-cki*, *-ski*”, ponieważ nie wiemy, jakie inne nazwy własne były podstawą tych nazwisk. Z podanych informacji wynika jedynie, że podstawą nazwiska *Sekułowski* była nazwa osobowa *Sekuła* – wtedy sufiks złożony *-owski*, nie *-ski*.

Drobne potknięcia i skrót myślowe można dostrzec także we fragmentach dotyczących opisu adaptacji nazwisk polskich bohaterów powieści *Wśród umarłych* do niemieckiego systemu językowego. Dotyczy to nazwisk *Matzke*, *Bartke*, *Jancke* czy *Statzke* (s. 41). Autorka pisze: „Nazwisko *Matzke* powstało zaś ze zdrobniałej formy imienia oraz niemieckiego sufiksu: obok nazwiska *Matzke* można więc umieścić ponadto takie, jak: *Bartke*, *Jancke* czy *Statzke* (od Stanisława)” (s. 41). Zabrakło tu wskazania zdrobniałych form imion i sufiksu niemieckiego. Wcześniej podkreślono – za J. S. Bystroniem: „brak troski Kaszubów o zachowanie swoich nazwisk w poprawnej polskiej pisowni”. Wydają się, że autorka chciała zasygnalizować proces odwracania polskiego przyrostka *-ek*, kaszubskiego *-k* na dolnoniemieckie *-ke*¹, np. *Bartke* od *Bartek* – *Bartłomiej*; *Jancke* od *Janek* – *Jan*.

Pod względem metodologicznym autorka preferuje „dokładny opis nazw własnych” (s. 12) na tle wydarzeń świata przedstawionego w powieści, przytaczając informacje o desygnatach, denotatach oraz okoliczności towarzyszące pojawianiu się nazw własnych. Informacje te niejednokrotnie są komentarzem autorki wyjaśniającym rolę desygnatów w powieści i relacje między desygnatami i denotatami różnych nazw, np. bohater powieści *Szpitala Przemienienia*: „Stefan Trzywiecki, młody lekarz, który rozpoczyna pracę w bierzyńskim szpitalu”; „Oprócz Trzywieckiego lekarski zespół szpitala w Bierzyńcu tworzą...” (s. 33). Tego typu dokładne informacje o miejscach, wydarzeniach i bohaterach przybliżają Czytelnikowi powieści S. Lema, sprawiając, że prezentowane nazwy własne stają się zrozumiałe i czytelne

Rozdział II. *Nurt realizmu futurologicznego* (s. 66–119). W tej części pracy omówiono nazwy własne występujące w *Obłoku Magellana*. Podobnie jak w rozdziale pierwszym opisano nazwy miejsc (nazwy geograficzne i kosmonimy), nazwy osobowe, inne grupy nazw własnych, zwracając uwagę na ich formę i funkcję. Szczególnie interesująco przedstawiono kosmonimy, wyjaśniając je i lokalizując na podstawie dostępnej literatury astronomicznej, własnej wiedzy i skojarzeń mitologicznych czy biblijnych. Trudne nazwy własne występujące w *Obłoku Magellana* zostały poddane wnikliwej i wyczerpującej analizie, dając

¹ Por. E. Breza: *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zamiany*. Gdańsk 2000, s. 11

dobre świadectwo rzetelności badawczej autorki. Tytuł drugiej części rozdziału „Forma i funkcja nazw własnych w wybranych utworach fantastycznonaukowych S. Lema” (s. 110) nie jest precyzyjny, ponieważ może dotyczyć także *Obłoku Magellana*. Autorka omawia w nim przede wszystkim onomastykę powieści *Astronauta*. Lepiej jej teść mogłoby oddać sformułowanie „Nazwy własne w *Astronautach* i innych powieściach realizmu futurologicznego”, nawiązujące do „Nazwy własne w *Obłoku Magellana*” (s. 65).

Za dwuznaczne należy uznać sformułowanie, że „pierwszy sztuczny satelita Ziemi został wyrzucony w ZSRR” (s. 66) wobec częściej używanego *wystrzelony* 'wystrzelić rakietę, prom kosmiczny, torpedę' (SWJP pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996, s. 1289), tu nasuwa skojarzenie ze znaczeniem wyrzucić coś, co jest niepotrzebne.

Rozdział III. *Nurt groteskowo-ludyczny* (s. 120–217). W części tej I. Domaciuk koncentruje się na analizie nazw własnych w *Bajkach Robotów* i *Dziennikach gwiazdnych*. Podobnie jak w rozdziałach poprzednich, opisuje interesujący, ale trudny materiał badawczy, zwracając uwagę na formę i funkcję nazw własnych. W sposób umiejętny i ciekawy nawiązuje do treści utworów Lema, przybliżając denotaty nazw. Omawiane nazwy to przede wszystkim neologizmy „w utworach ukazujących świat przyszłościowy, fantastyczny i baśniowy” (s. 223). Kolejno omawiane są imiona własne bohaterów, etnonimy, nazwy planet i miast w przestrzeni kosmicznej oraz inne nazwy własne *Bajek robotów*. Nazwy własne *Dzienników gwiazdnych* I. Domaciuk ukazuje jako przejaw synkretyzmu stylistycznego tego utworu. W związku z tym nazwy podrozdziałów zostały wyodrębnione według nieco odmiennych kryteriów niż nazwy podrozdziałów opisywanych wcześniej. W *Dziennikach gwiazdnych* autorka wydziela: „Autentyczne, realistyczne i groteskowe kosmonimy” (s. 151–168), opisuje „Funkcję ekspresywne nazw geograficznych” (s. 168–171), by przejść, jak w rozdziałach wcześniejszych, do omówienia „Antroponimii *Dzienników gwiazdnych*” (s. 171–192), już bez akcentowania w tytule rozdziału funkcji, jaką pełnią omawiane nazwy. Dwa następne podrozdziały „Literackie etnonimy” (s. 192–198) oraz „Rodzaje chrematonimów” (s. 198–207) dotyczą neologizmów S. Lema i mają charakter omówienia według wzorców metodologicznych stosowanych we wcześniejszych partiach książki. Podrozdział ostatni: „Forma i funkcja pozostałych grup onimów występujących w *Dziennikach* i *Kongresie futurologicznym*” zawiera chronimy, czyli nazwy wydarzeń i okresów historycznych, jeden zoonim oraz ideonimy, czyli tytuły dzieł literackich i czasopism oraz tytuły prac bohaterów powieści.

Ostatni rozdział trzeciej części pracy I. Domaciuk dotyczy nazw własnych w innych groteskowych utworach Lema (s. 215–217). Ta część to dość powierzchowne uwagi dotyczące nazw własnych w *Pamiętniku znalezionym w wannie*, *Powtórki* i słuchowiska *Godzina przyjęć profesora Tarantagi*.

W zakończeniu I. Domaciuk jeszcze raz wraca do nurtów wydzielonych w prozie S. Lema: realizmu synchronicznego, realizmu futurologicznego i groteskowo-ludycznego. W prozie realistycznej podkreśla konwencjonalny związek nazw z denotatami, dominującą funkcję pragmatyczną nazw oraz inne funkcje, jak: informacyjna, socjologiczna (wskazująca na narodowość i pochodzenie społeczne), lokalizacji w czasie i przestrzeni, emotywna itd. Podobne funkcje pełnią nazwy własne w powieściach fantastyczno-naukowych Lema, a ich onomastyka nie odbiega od sposobu tworzenia nazw własnych w utworach realistycznych. Większość nazw własnych omawianych przez I. Domaciuk to neologizmy nazewnicze, przejrzyste lub nieprzejrzyste semantycznie, często sztuczne i uduchowione formalnie.

Książka I. Domaciuk wzbogaca literaturę z zakresu onomastyki literackiej, a stosowane w niej metody opisu nazw mogą być wykorzystane do dalszych analiz onomastycznych.

Maria Biolik

Piotr Sitarski: *Rozmowa z cyfrowym cieniem. Model komunikacyjny rzeczywistości wirtualnej*. Rabid. Kraków 2002.

P. Sitarski bada problematykę mediów i kultury audiowizualnej. Pod jego redakcją powstało opracowanie *Kino Europy* (Kraków 2001). Współredagował następujące książki: *Kamera – światło – montaż* (Kraków 2001), *Interpretacja dzieła filmowego. Teoria i praktyka* (Łódź 1995). Ponadto jest autorem m.in. takich artykułów: *Czy rzeczywistość wirtualna to odkrycie nowego świata?*; *Czas językowy, nierzeczywista rozmowa. Komunikacja językowa w internecie a nowa tożsamość użytkowników i „nowe” wspólnoty*; *Środowiska tekstowe – czy ślepy zaułek w rozwoju mediów interaktywnych?*; *Gry, w które grają komputery. O narracyjnych uwarunkowaniach przygodowych gier komputerowych*¹. Rozprawa *Rozmowa z cyfrowym cieniem...* opisuje rzeczywistość wirtualną jako medium służące komunikacji. Autor przyjmuje perspektywę komunikacyjną, twierdząc że na rozważania socjologiczne w aspekcie innym niż futurologiczny jest za wcześnie. Odrzuca także ujęcie estetyczne, uznając, że rzeczywistości wirtualnej nie można raczej zaliczyć do kategorii sztuki.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym, pt. *Wstępna charakterystyka rzeczywistości wirtualnej*, zostały przedstawione określenia i definicje badanej

¹ Pełną bibliografię prac tego autora można znaleźć na stronie internetowej: <http://free.art.pl/kltf/Sitarski.htm>.